

Suvi Huttunen¹ & Aino Rekola²

Rättvis övergång, ekologisk solidaritet och möjligheten till en hållbarhetsomvandling?

Inledning

En rättvis övergång har på den senaste tiden börjat ses som central för genomförandet av klimatpolitiken. Detta syns bland annat i Parisavtalet, Europeiska unionens gröna ekonomiprogram och Marins regeringsprogram (2019–). Genom att betona en rättvis övergång kan politiker visa att de tar oron för klimatuppvärmningen på allvar och genomför en samhällsomställning mot låga koldioxidutsläpp. Samtidigt kan de understryka att ingen i samhället tillåts hamna på efterkälken på grund av de förändringar som klimatpolitiken leder till.

Begreppet rättvis övergång har sina rötter i fackföreningsrörelsen (Stavis & Felli 2020; Velicu & Barca 2020). På grund av miljöreglering och förändrad global efterfrågan har vissa branscher såsom gruvindustrin, förändrats och lämnat ett antal yrkesverksamma utan arbete. Fackföreningsrörelsens krav på en rättvis övergång handlar om att hantera denna förändring på ett sätt som skulle säkra arbetarnas försörjning (ILO 2015; ITUC 2017). Förutom frågan om försörjning behöver man för en rättvis övergång beakta många frågor som rör likabehandling och till exempel hänsyn till kulturella värden (Kivimaa m.fl. 2021). Begreppet rättvis övergång är således en intressant kombination av socialpolitik och miljöpolitik. Å ena sidan för den rättvisa övergången vidare fackföreningsrörelsens traditionella solidaritetskrav, som den moderna välfärdsstaten och socialpolitiken delvis har vuxit fram från. Å andra sidan kan en rättvis övergång ses som en del av den hållbarhetsinriktade vändningen inom miljöpolitiska studier (Biermann 2021), där särskild uppmärksamhet ägnas åt social och kulturell hållbarhet. En rättvis övergång verkar därmed framstå som ett intressant verktyg för att förena samman social rättvisa både i akademiska och praktiska politiska diskussioner. Som miljöpolitiskt begrepp är den rättvisa

¹ Miljöpolitikcentralen, Finlands miljöcentral & avdelningen för samhällsvetenskaper och filosofi, Jyväskylä universitet

² Miljöpolitikcentralen, Finlands miljöcentral

övergången ändå inte oproblematisk, och det behövs mer forskning och samhällsdebatt om dess problem.

Debatten om torvproduktionens trångmål i Finland åskådliggör de problem som är förknippade med att betona en rättvis övergång när man löser miljöproblem.

Torvproduktionens lönsamhet har sjunkit snabbare än väntat, vilket har lett till en svår situation för företagarna i branschen. I bakgrunden ligger de skenande priserna på utsläppsrätter för bränsletorv. De skattelättnader som beviljats branschen tryggar visserligen försörjningen och livsstilen för företagare som hamnat i en svår situation, men samtidigt fungerar det extra stödet som konstgjord andning för en näring vars omställning är nödvändig för att lösa den ekologiska krisen. En rättvis övergång är ett centralt begrepp både i kraven från torvproducenternas intressebevakare (Bioenergia ry. 2020; Maskinföretagarna 2021) och i regeringens politiska beslutsfattande (Statsrådet 2021). Som ett politiserat begrepp innebär rättvis övergång dock inte längre bara att övergången ska gå rättvist till, utan det handlar snarare om att bromsa eller förhindra övergången i den sociala och regionala rättvisans namn. Ur ett miljöperspektiv innebär det samtidigt att processen att nå en rättvisare framtid saktas upp. Medan man försvarar människors rätt att fortsätta sitt nuvarande arbete med samma försörjningskällor och försörjningsmedel riskerar man att förbise väsentliga frågor om vad arbete och försörjning betyder i ett hållbart samhälle och vilket arbete som är hållbart om man vill uppnå ett mer ekologiskt hållbart samhälle (Velicu & Barca 2020). Under sådana förutsättningar riskerar debatten om en rättvis övergång att stagnera på en nivå som inte gör det möjligt att nå eller främja målen om ekologisk hållbarhet.

I denna översikt granskar vi begreppet rättvis övergång mot bakgrund av hur miljöpolitik och socialpolitik förverkligas och presenterar begreppet ekologisk solidaritet som ett perspektiv som kompletterar den rättvisa övergången. Perspektivet på ekologisk solidaritet kan bidra till att återföra hållbarhetsdiskussionen till frågan om vad som är rättvist även ur den icke-mänskliga naturens perspektiv och i ett globalt sammanhang.

Välfärdsstaten och miljöpolitiken

Generellt presenterat har den nordiska välfärdsstaten framgångsrikt – om än inte utan motsättningar – förenat ekonomisk och social hållbarhet (Gough 2016; Julkunen

2017). Samtidigt verkar upprätthållandet av välfärdsstaten kräva kontinuerlig ekonomisk tillväxt med tillhörande massproduktion och konsumtion, vilket hotar dess ekologiska grund (Julkunen 2017; Hirvilammi 2020). Inom socialpolitiken behandlas människors välbefinnande till stor del som separat och oberoende av ekologiskt välbefinnande (Hirvilammi 2020). Miljöpolitiken har å andra sidan sedan 1960-talet försökt få ekologisk hållbarhet att sammanfalla med ekonomisk och social hållbarhet. Miljöpolitiken har ändå inte blivit mer än ett ytligt skikt som mildrar miljöskador utan att lyckas utmana de djupare strukturer som orsakar miljöförstöring inom stater och ekonomiska system (Duit m.fl. 2016). I och för sig har man till exempel genom utvecklingen av den inomstatliga miljölagstiftningen och internationella miljöavtal lyckats minska miljöskadorna avsevärt (Meadowcroft 2012). Idén om en stat där ekonomisk tillväxt skulle vara skild från kontinuerlig tillväxt av materiell resursförbrukning och utsläpp har dock visat sig vara utmanande i praktiken (Fritz & Koch 2016; Pichler et al. 2017; 2020), och länder har inte lyckats skapa ett ekologiskt hållbart samhälle genom miljöpolitik.

Det finns en betydande skillnad mellan miljöpolitik och socialpolitik vad beträffar de praktiska politiska verktyg de använder sig av. I många länder är socialpolitiken ett nyckelinstrument för en omfördelning av inkomster och påverkar därmed djupt i statliga strukturer och utvecklingsriktning. Miljöpolitiken arbetar med mer ytliga medel och bidrar inte nämnvärt till omfördelningen av samhällets resurser (Gough 2016). Ur medborgarnas eller företagens synvinkel framstår miljöpolitiken ofta som restriktioner och regler som begränsar mänsklig verksamhet i syfte att skydda miljön och naturens mångfald, eller som incitament att införa mer miljövänliga metoder och tekniska lösningar (Meadowcroft 2012). Samtidigt är miljöpolitiken inte till för människorna utan för naturen, och den förhindrar mest andra mänskliga aktiviteter som främjas av andra politiska sektorer (Huttunen 2015). Ur ett sådant snävt perspektiv som förvaltar miljön och människorna separat kan miljöpolitiken lyckas främja omvandlingen av aktiviteterna mot ett mer miljövänligt håll genom att finjustera det rådande moderna samhällssystemet, eller med andra ord genom att skapa ekologisk modernisering. Det är nämligen svårt för miljöpolitiken att utmana samhällsstrukturer och integreras som en central del av samhällets ekonomiska och sociala system samt skapandet av välfärd (Hausknost 2020). Även om det ovanstående är en karikatyr som döljer de intressekonflikter och komplexa utvecklingsförlopp som ligger bakom skillnaderna i

olika samhällen, belyser de ändå det reella problemet med miljöpolitisk praxis som man har försökt lösa.

Inom både forskning och praktik har ansträngningar gjorts för att bättre integrera miljöpolitiken i andra politikområden. Dessutom har både forskare och aktörer inom miljöpolitiken börjat prata om en hållbarhetsövergång och en hållbarhetsomvandling, och vilken typ av politik som skulle kunna användas för att stödja denna förändring (Meadowcroft 2012; Köhler m.fl. 2019). Att omforma samhället till ekologisk hållbarhet kan därmed också innebära en djupare omstrukturering av samhällsstrukturer. Forskare har betonat skillnaden mellan hållbarhetsövergång och hållbarhetsomvandling (Stirling 2015; Temper 2018; Eckersley 2021).

Hållbarhetsövergången ligger närmare en mer traditionell miljöpolitik. Den strävar efter en kontrollerad förändring av sociotekniska system i en riktning som är mer hållbar för miljön i en anda av ekologisk modernisering (Stirling 2015; Köhler m.fl. 2019). Det handlar till exempel om att gå över från fossil energi till förnybar energi utan att nödvändigtvis försöka förändra hur energin används.

Hållbarhetsomvandlingen å andra sidan kan ses som en bredare och mindre kontrollerad transformation, där hela samhällets verksamhetsprinciper förändras (Stirling 2015; Temper 2018). Det betyder att traditionell miljöpolitik bara är en liten del av hur man ska göra samhället hållbart. Hållbarhetsomvandlingen genomsyrar all politik och innebär att man utvecklar en ekologisk välfärdsstat.

Genom hållbarhetsövergången är det möjligt att uppnå en hållbarhetsomvandling om man med hjälp av de lösningar som utvecklats klarar av att lösa problemet med ekologisk hållbarhet. Om lösningarna visar sig vara otillräckliga på lång sikt kan hållbarhetsövergången å andra sidan sakta upp eller helt förhindra en hållbarhetsomvandling. En rättvis övergång är ett uttryck av både hållbarhetsövergången och hållbarhetsomvandlingen. Rättvis övergång innebär att man tar hänsyn till social rättvisa när man genomför en övergång eller omvandling, det vill säga man åstadkommer en förändring utan att öka den globala och inomstatliga ojämlikheten (t.ex. Williams & Doyon 2019; Stevis & Felli 2020). Den centrala frågan är huruvida hållbarhetsövergången eller hållbarhetsomvandlingen görs på ett socialt rättvist sätt.

Hållbarhetsomvandling, rättvisa och solidaritet

Rättvis övergång

Tanken om en rättvis övergång har utvecklats inom forskningen med miljö rättvisa och energirättvisa som grund (Schlosberg 2013; Kivimaa et al. 2021). I det här fallet omfattar rättvisan tre dimensioner: fördelningen av nytta och skada, sociokulturellt erkännande och rättvisan i beslutsprocesser och förfaranden (t.ex. Williams & Doyon 2019). Mångdimensionaliteten producerar en mångsidig förståelse för olika aspekter som måste beaktas i samband med rättvisa, samtidigt som den lämnar öppen vad som sist och slutligen är rättvist, vilka som ska omfattas av rättvisan eller hur man ska kunna överbrygga konflikter mellan olika anspråk (Sikor 2014). Denna öppenhet lämnar utrymme för olika tolkningar av begreppet rättvisa och hur rättvisan ska förverkligas i praktiken. Det gör det i sin tur möjligt att göra tolkningar där man till exempel minskar betydelsen av globala miljöeffekter.

Indelningen av rättvisan i tre dimensioner har också kritiserats för att fokusera på nuläget och konsekvenserna av att det förändras. Synsättet förbiser de ojämlikheter som skapas av befintliga strukturer och kan även förstärka dem (Velicu & Barca 2020; Wood & Roelich 2020). Delvis hänger detta samman med rättvisetänkandets västerländska, moderniseringsinriktade bakgrund. Detta syns till exempel i statens centrala roll i minskandet av orättvisor, i idén om att rättvisa kan uppnås genom en rättvis fördelning av skadeverkningar och nytta och genom kompensation för skador samt i ett individcentrerat perspektiv på rättvisa (Álvares & Coolsaet). Fokuset på erkännandet av olika grupper oavsiktligt kan exempelvis leda till att man befäster dessa grupper och deras svagare position, och till att människor tvingas identifiera sig med dem för att bli hörda (Velicu 2020).

En betoning på rättvisan innebär en risk för att man saktar upp övergången, eller förhindrar den helt, istället för att göra övergången mer rättvis (Ciplet & Harrison 2020). Kombinerar man rättvisan med en hållbarhetsövergång eller en hållbarhetsomvandling är det möjligt att integrera åtminstone socialpolitik men också ekonomisk politik i målet. I praktiken har detta tolkats ur ett ganska snävt perspektiv vilket stödjer en hållbarhetsövergång snarare än en hållbarhetsomvandling: en rättvis övergång introducerar socialpolitiska åtgärder i miljöpolitiska sammanhang, till exempel genom subventioner till arbetare och regioner som lider till följd av en strukturell omvälvning (Green & Gambhir 2020). Den rättvisa övergången för

kolindustrin i Tysklands Energiewende innebar att man tog hänsyn till de arbetare som omfattades av tyska fackföreningar samtidigt som man ignorerade de arbetslösa i regionen eller lät bli att beakta de effekter den rättvisa övergången hade för grekiska kolarbetare (Abraham 2019). På samma sätt är det svårt att jämk samman till exempel kolarbetares kulturella identitet med att industrin läggs ner (Cha 2020). Därför blir resultatet ofta att man strävar efter rättvisa för en begränsad, högljudd grupp, vilket minskar effekterna av miljöpolitiken eller förhindrar den helt och hållet. Sålunda blir förändringen ytlig och man lyckas inte nedmontera ohållbara strukturer.

Rättvisa kan således begränsa skapandet av ett mer hållbart samhälle om människors och miljöns välbefinnande separeras från varandra, och om utgångspunkten inte är att se människan som en del av den ekologiska hållbarheten. Denna risk blir särskilt tydlig om rättvisekravet tillämpas snävt utifrån ett nationellt eller regionalt perspektiv, med fokus på individens rättigheter och valfrihet, samt om endast traditionella miljöpolitiska verktyg används och görs så rättvisa som möjligt. Ansvar, omsorg och omtanke om de som har en svagare ställning (både människor och natur) hamnar sålunda eventuellt i marginalen. Om rättvisa däremot kopplas till en mer omvandlingsinriktad förändringsprocess, snarare än en stegvis övergång, kan den uppmuntra till att bedriva miljöpolitik på nya sätt. Detta kan bana väg för en genuin hållbarhetspolitik där olika intressen lyckas förenas. Samtidigt innebär rättvisans tolkningsbarhet och den därmed starka politiseringen av rättvis övergång en utmaning för denna utveckling.

Man kan även närma sig rättvisa genom att betona människors ömsesidiga beroende och kollektiva ansvar istället för individuella rättigheter och skyldigheter (Held 2015; Eckersley 2016). När det till exempel gäller rättvis mobilitet har man framhållit nödvändigheten av att beakta människors behov i en lokal kontext och tillgodose dessa behov på ett sätt som tar hänsyn till individens omständigheter (Verlinghieri & Schwanen 2020). Inom socialpolitiken har perspektivet på ansvar och ömsesidigt beroende knutits till begreppet solidaritet. Inom miljöpolitiken är hanteringen av översvämningsrisker ett exempel på hur man kan tillämpa solidaritetsprincipen. När klimatförändringarna accelererar ökar riskerna för översvämning i vissa avrinningsområden (Keessen m.fl. 2016; Eerd m.fl. 2017). Riskerna fördelas ojämnt mellan flodernas övre och nedre lopp. Skillnaderna i sårbarhet mellan regioner och de ökade riskerna för översvämning som klimatförändringen för med sig har väckt

debatt om hur man tillsammans ska hantera de risker som är kopplade till översvämning i avrinningsområden, med hänsyn till regionernas olika behov (Keessen m.f. 2016; Eerd m.fl. 2017).

Vi föreslår att man skulle utgå ifrån tanken om solidaritet snarare än begreppet rättvisa när man gör politik som stödjer hållbarhetsomvandlingen. Solidaritet ligger som grund för utvecklandet av välfärdsstaten och socialpolitiken och kan bättre än rättvisa bidra till att identifiera socialt, ekonomiskt och miljömässigt ansvar i kärnan av hållbarhetspolitiken.

Ekologisk solidaritet

Begreppet solidaritet härstammar från 1800-talets Frankrike, där det uppstod som ett svar på den ökande individualismen i samhället. Med solidaritet avsåg man kopplingen mellan individerna i samhället och det moraliska ansvaret för andras välbefinnande. Begreppet solidaritet har också sina rötter i arbetarrörelsen, socialismens teori och i den katolska tron. Alla tidiga former av solidaritet handlar om att ställa de egna intressena åt sidan till förmån för det gemensamma bästa och ta hand om andra människor (Laitinen & Pessi 2011). I slutet av 1800-talet blev idén om solidaritet en central princip i statliga socialförsäkringssystem, och olika välfärdsstater har på olika sätt institutionaliserat solidariteten i sina strukturer.

Samtidigt är solidaritetens form och omfattningen av kollektivet i välfärdsstaterna föremål för debatt. Som socialförsäkring kan solidaritet framstå som en solidaritet i förhållande till risker, där individen deltar i riskfördelningen i proportion till sin egen risknivå. Här närmar vi oss frågan om rättvisa som fördelning av nytta och skada. Mer generellt definieras ändå socialförsäkringens solidaritet utan direkt koppling mellan betalningar och förmåner, utan handlar uttryckligen om att stötta de svagare i samhället (Lehtonen & Liukko 2011). Detta är solidaritetens kärna, till vilken också den ekologiska solidariteten är kopplad. Solidaritet skiljer sig med andra ord från den liberala rättviseuppfattningen genom att solidaritet handlar om ansvar för andra för att de behöver hjälp. Liberal rättvisa utgår i stället från individens intressen och rationella kalkyl, d.v.s. ansvar eftersom individen i slutändan själv tjänar på det (Ter Meulen 2018).

Den gemenskap som ingår i solidaritetsbegreppet är begreppets centrala problem även i en miljöpolitisk kontext. Hur uppfattar aktörerna den gemenskap gentemot vilken de vill visa solidaritet? Och vilken typ av gemenskap förväntas aktörerna

identifiera sig med? I praktiken visas solidaritet först och främst med dem som står en närmast eller åtminstone till en begränsad gemenskap (Laitinen & Pessi 2011). Gemenskapen begränsas också av att solidaritet traditionellt sett har betraktats som ett fenomen enbart mellan människor (Bazzul 2020), och inbegriper sålunda inte till exempel andra organismer i ekosystemet. Under de senaste åren har forskare inom miljöpolitik utvecklat begreppet ekologisk solidaritet för att bättre tillgodose hållbarhetsomvandlingen behov. Ekologisk solidaritet är dels ett försök att utvidga den människocentrerade gemenskapsförståelsen så att den inkluderar hela ekosystemet, dels ett sätt att teoretiskt och praktiskt förena den ekologiska och sociala dimensionen av hållbarhetsmålet (t.ex. Thompson m.fl. 2011; Mathevet m.fl. 2016; Michelot & Aseeva 2017).

Ekologisk solidaritet bygger på idén om människans och naturens ömsesidiga beroende (Thompson m.fl. 2011; Jennings 2015; Von Kotze 2020). Begreppet har sina rötter i ekocentrisk filosofi men är också kopplat till omsorgsetikens principer (Jennings 2015; 2018). Utgångspunkten är en syn på gemenskap som sträcker sig bortom mänskliga gemenskaper och även omfattar den icke-mänskliga naturen. Därmed utvidgas solidaritetsförpliktelsen även till naturen, som mänskliga gemenskaper är beroende av. Ekologisk solidaritet inspireras å ena sidan från ekologin och det kontinuerliga samspelet mellan organismer och arter, å andra sidan från den moraliska förpliktelsen till solidaritet mellan människor (Thompson m.fl. 2011; Mathevet m.fl. 2016; Mathevet m.fl. 2018a).

Begreppet ekologisk solidaritet har gestaltats genom att beskriva tre dimensioner av ömsesidigt beroende som ingår i begreppet: 1) en ekologisk, 2) en socioekologisk och 3) en samhällspolitisk dimension. Med ekologiskt ömsesidigt beroende avses dynamiken mellan ekologiska processer och naturens mångfald i tid och rum. Socioekologiskt ömsesidigt beroende innebär att man erkänner människans centrala roll i ekosystemet och de direkta och indirekta sätt att utnyttja det socioekologiska systemet som därmed uppstår. Samhällspolitiskt ömsesidigt beroende avser de normativa och politiska ramarna för regionen och dess dynamik (Mathevet m.fl. 2016). Dessa dimensioner beskriver dynamiken i de ömsesidiga beroendena inom gemenskapen istället för att rangordna solidariteten eller gemenskaperna inom den. Indelningen beskriver också balansgången mellan principerna för ekocentrisk och antropocentrisk etik som begreppet ekologisk solidaritet innefattar. Solidaritetens

förpliktelse gäller gemenskaper både inom och mellan alla tre dimensioner av ömsesidigt beroende som ingår i ekologisk solidaritet.

Det perspektiv på ömsesidigt beroende som ingår i ekologisk solidaritet erbjuder riktlinjer för miljöpolitiken för att balansera samhällets ekologiska, kulturella, sociala och ekonomiska dimensioner och effekter samt att finna en pragmatisk kompromiss mellan dels de vetenskapligt-ekologiska, dels de moraliska perspektiven om ömsesidighet och plikt (Thompson m.fl. 2011; Mathevet m.fl. 2016; Mathevet m.fl. 2018a). I naturvårdssammanhang ifrågasätter den ekologiska solidariteten och det ömsesidiga beroendet tillräckligheten och berättigandet av statiska naturvårdsåtgärder som är begränsade till ett specifikt fysisk-spatialt naturskyddsområde. En förståelse för dynamiken i hur ekosystem fungerar och det socio-ekologiska systemets interna ömsesidiga beroenden uppmuntrar oss istället att granska det fysisk-spatiala naturskyddsområdet och dess omgivande områden som ett och samma socioekologiska system, vars interna ömsesidiga beroenden återspeglas i möjligheterna att uppnå det ursprungliga målet: att skydda naturens mångfald. När det gäller samhällspolitiskt ömsesidigt beroende är det också av betydelse att identifieringen av ömsesidiga beroenden görs inom gemenskapen, kollektivt. Tillvägagångssättet inom ekologisk solidaritet är starkt delaktiggörande och lokalt, vilket kräver därför flerpartsinriktad och anpassningsbar styrning (Folke et al. 2011).

Ett väl illustrerat exempel på tillämpningen av perspektivet på ömsesidigt beroende finns i Frankrikes nationalparklag, där idén om ekologisk solidaritet förmodligen för första gången har omsatts i praktiken (Mathevet et al. 2016). Det är ofta svårt att få den lokala gemenskapens acceptans för nya naturskyddsområden om skyddet begränsar deras möjlighet att använda området enligt sina egna behov. Den franska nationalparkslagen erbjuder de gemenskaper som omger nationalparkerna en frivillig möjlighet att bli en del av den närliggande nationalparken och dra nytta av dess fördelar genom att visa ekologisk solidaritet med naturskyddet (Thompson m.fl. 2011; Mathevet m.fl. 2016; Mathevet m.fl. 2018a). Att visa ekologisk solidaritet kan i praktiken innebära att man involverar gemenskapen i en verksamhet eller ett projekt som stödjer nationalparkens mål (Mathevet m.fl. 2016). Den franska nationalparkslagen är ett intressant exempel hur man kan främja gemenskap

samtidigt som man genomför naturvårdsåtgärder på ett sätt som både utvidgar lokalgemenskapen kring skyddsåtgärderna och förankrar den i naturskyddets mål.

Ett annat praktiskt exempel på hur man kan tillämpa ekologisk solidaritet är ekosystembaserad naturförvaltning (Mathevet m.fl. 2018b). Under föränderliga förhållanden kräver förvaltning av naturresurser (*stewardship*) särskild uppmärksamhet för att man ska kunna identifiera sårbarheter och stärka anpassningsförmågan (Chapin m.fl. 2010; Folke m.fl. 2011). Inom ekosystembaserad naturförvaltning ses anpassning som en förnyande kraft. Av de grundläggande elementen i ekologisk solidaritet betonas gemenskapsanda och prioriteten av den ekologiska medvetenheten också inom ekosystembaserad naturförvaltning. Detta åskådliggör en syn på jorden och naturen som gemensam egendom, som värnas och vårdas som en förutsättning för gemenskapens fortlevnad. Kontinuerligt socialt lärande och en öppen diskussion om värderingar och normer är viktigt för att sådana gemenskaper ska fungera, samt att de kontinuerligt utvärderas så att man ska kunna möta olika kriser som möjligheter (Mathevet m.fl. 2018b).

Idén om ekologisk solidaritet är radikal i sitt sätt att se på människor och människans aktiviteter som en del av naturen. Ett annat liknande perspektiv som avvecklar indelningen i dels natur, dels människor är att rättvisan ska omfatta flera arter eller råda mellan arter vilket utvidgar rättvisesubjektet till att även omfatta naturen utanför människan. Ett annat liknande perspektiv som avvecklar indelningen i dels natur, dels människor är att rättvisan ska omfatta flera arter eller råda mellan arter (Schlosberg 2013; Celermajer m.fl. 2021). Styrkan i den ekologiska solidariteten och det som gör den speciell är hur den kopplar samman de ekologiska, socioekologiska och samhällspolitiska perspektiven. Perspektivens ömsesidiga beroendeförhållande uppmuntrar till diskussion och reflektion över de allmänna moraliska principer som ligger till grund för samhällspolitiken (Jennings 2015; Von Kotze 2020). Ur den ekologiska solidaritetens synvinkel är det viktigt att ställa frågan vilka principer en politik ska basera sig på för att på bästa sätt säkerställa ekologisk hållbarhet: på bästa möjliga sätt: kan en utbildning eller hälso- och sjukvård baserad på principerna om samhörighet, ömsesidighet och ömsesidigt beroende bättre kunna säkerställa ekologisk hållbarhet än en som bygger på effektivitet och tillväxt (Jennings 2015; Kotze 2020)?

Den ekologiska solidariteten och hållbarhetsövergången

Sett ur hållbarhetsövergångens perspektiv betonar ekologisk solidaritet den ömsesidiga kopplingen dels mellan natur och människa, dels mellan människor, och särskilt behovet av omsorg och samhällsansvar för att övergången ska kunna ske. Det centrala är inte att nyttan och skadan som orsakas av övergången fördelas så att det blir rättvist för alla, utan att övergången ska göras tillsammans samtidigt som man tar hand om andra och ser till att solidariteten även omfattar den icke-mänskliga delen av naturen.

I stället för att ersätta en rättvis övergång väcker den ekologiska solidariteten medvetenhet om riskerna med en sådan och kan bidra till att komplettera rättviseaspekterna på ett sätt som möjliggör den djupa samhällsomvandling som krävs. Tillspetsat kan perspektivskillnaderna jämföras med miljöpolitikens traditionella uppdelning i ytlig ekologisk modernisering och djupgående strukturförändringar. I en övergång som baserar sig på ekologisk modernisering kan kravet på social rättvisa resultera i att man skyddar samhällets strukturer på bekostnad av miljön. En rättvis omvandling kompletterad med ekologisk solidaritet skulle bättre kunna bidra till att kombinera miljömål och sociala mål som likvärdiga hållbarhetsmål. Den transformativa potentialen för ekologisk solidaritet är större än en rättvis övergång. Som framgår av exemplen vi presenterat ovan är ekologisk solidaritet ett alternativ: i stället för att omfördela resurser på ett sätt som strävar efter att maximera synergier mellan ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet har den som mål att uppmärksamma den interna dynamiken och synergier i det socioekologiska systemet.

Tillämpningen av ekologisk solidaritet medför dock flera öppna frågor som det krävs empiriska studier för att kunna besvara, särskilt i samband med hållbarhetsomvandlingen. I diskussionen om den ekosociala välfärdsstaten kan man finna drag av ekologisk solidaritet i studier av ekosociala samhällen, där man ser möjligheter att kombinera ekologiska och sociala mål (t.ex. Matthies m.fl. 2020). På samma sätt är solidaritet en central princip i många alternativa ekonomiska rörelser och gemenskaper där ekologisk hållbarhet också spelar en central roll, såsom andelsjordbruk, samhällsenergi eller inom Transition Towns-rörelsen (Seyfang & Haxeltine 2012; Wallimann 2014; Carlson & Bitsch 2019). Genom att undersöka och

vidareutveckla ekologisk solidaritet i forskningen som berör sådana här rörelser kunde man uppfatta dess potential att få till stånd en omvandling. Dessutom kunde granskningen ge nya perspektiv på ekologisk solidaritet. I medborgarrörelser som strävar efter social förändring läggs vikt vid politisk solidaritet, vilket skapar nya gemenskaper kring alternativa politiska initiativ och politisk-moraliska förpliktelser och betydelsestrukturer inom gemenskaperna (Scholz 2008). Via medborgarrörelserna skulle det också vara möjligt att undersöka element av politisk solidaritet i den ekologiska solidariteten, såsom skapandet av gemenskapen och dess inre krets, samt studera vilka politisk-moraliska förpliktelser som kan byggas upp mellan människan och den icke-mänskliga naturen och hur och på vilka grunder gemenskaperna berättigar och förbinder sig till dessa förpliktelser.

När man granskar den inre dynamiken i solidaritetscirkeln bör man även beakta solidaritetens baksidor, såsom uteslutning (Laitinen & Pessi 2011; Borowiak m.fl. 2018). Även om den ekologiska solidariteten visar solidaritet också med den icke-mänskliga naturen kan den också innehålla inslag av uteslutning. Ekologisk solidaritet handlar om en krets av solidaritet som uppstår genom ömsesidiga socioekologiska beroenden, och den väsentliga frågan är hur man ska kunna identifiera dessa ömsesidiga beroenden. De som inte är inblandade i dem utesluts från solidaritetskretsen, men med hjälp av identifiering kan kretsarnas gränser förändras. Identifikationen påverkas till exempel av vår medvetenhet och kunskap om olika beroenden. Man kan tänka sig att både nyttoperspektivet som förknippas med ömsesidigt beroende och den moraliska skyldigheten att handla rätt även gentemot den icke-mänskliga naturen leder till ökad medvetenhet, förståelse och kunskap. Med ökad kunskap följer mer exakt förståelse av solidaritetens omfattning och nya avgränsningar, vilket leder till en kontinuerlig definitionsprocess. Att identifiera ömsesidiga beroenden med tillhörande lärandeprocesser och vad de innebär är en intressant forskningsfråga om man vill studera den ekologiska solidariteten i praktiken. Vilka solidaritetskretsar och former av uteslutning skulle man till exempel ha vid omvandlingen av torvproduktionen?

Till slut

Kommer fokus på en rättvis övergång att lyckas ta oss mot en hållbarhetsomvandling och via den mot en ekologiskt hållbar välfärdsstat? Om idén om en rättvis övergång

läggs ovanpå miljöpolitiken som därmed begränsar dess redan begränsade handlingsutrymme kan den inte skapa förnyad hållbarhetspolitik. Istället är det ett steg bakåt mot en situation där miljömässig hållbarhet blir underordnad ekonomisk och social hållbarhet. Däremot, om utgångspunkten är en genuin strukturell förändring, där fokus inte enbart ligger på att säkerställa social rättvisa inom miljöpolitiken utan på hela planetens socio-ekologiska rättvisa, är vi på rätt väg.

Olika sätt att lösa upp splittringen mellan samhälle och natur samt begrepp som ger en vidgad syn på rättvisa, som till exempel ekologisk solidaritet, kunde bättre bidra till skapandet av en ekologisk välfärdsstat än bara en rättvis omvälvning. Med hjälp av dessa kunde ansvaret för naturen placeras i centrum för den rättvisa övergången, istället för att enbart fokusera på sociala rättigheter för människor. Med solidariteten som utgångspunkt kan man betona gemenskap och kollektivt agerande för att främja hållbar förändring istället för att bromsa dem.

I denna översikt har vi beskrivit hur en rättvis övergång och ekologisk solidaritet kan erbjuda olika möjligheter till en omfattande hållbarhetsomvandling. Vi argumenterar för att den ekologiska solidariteten framför allt skulle kunna erbjuda eko-välfärdsstaten en bredare framtidsvision (se även Singh 2019; Velicu & Barca 2020). Då skulle rättvisa inte behöva betyda att man håller fast vid befintliga strukturer på grund av att det inte finns någon trovärdig vision för omvandlingen och det efterföljande välbefindandet. Detta är en utmaning både för politiken och forskningen. I och med hållbarhetsomvandlingen är bådas uppgift att reflektera över vilka alternativa framtidsutsikter för välfärd som finns samt hur och på vilket sätt en rättvis fördelning och upplevelse av rättvisa ska kunna uppnås i framtiden.

Tack

Studien har utförts som en del av projekten Just Food (327369) och 2035Legitimacy (335963) finansierade av det strategiska forskningsrådet som verkar i anslutning till Finlands Akademi, samt JPI-Climate-projektet SOLARIS, delvis finansierat av Finlands Akademi.

Litteratur

Abraham J. (2019) Just transition in a dual labour market: right wing populism and austerity in the German energiewende. *Journal of Labour and Society* 22 679–693. <https://doi.org/10.1111/wusa.12438>

- Álvares, L. & Coolsaet, B. (2020) Decolonising environmental justice studies: A Latin American perspective. *Capitalism Nature Socialism* 31 50–69.
<https://doi.org/10.1080/10455752.2018.1558272>
- Bazzul, J. (2020) Solidarity with nonhumans as an ontological struggle. *Educational Philosophy and Theory*. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1804360>
- Biermann, F. (2021) The future of ‘environmental’ policy in the Anthropocene: time for a paradigm shift. *Environmental Politics* 30 61–80.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1846958>
- Bioenergia ry (2020) Turvealan yrityksille on rakennettava nopeasti siltaa työstä työhön. <<https://www.bioenergia.fi/2020/12/04/turvealan-yrityksille-on-rakennettava-nopeasti-siltaa-tyosta-tyohon>>. 13.10.2021.
- Blühdorn, I. (2020) The legitimization crisis of democracy: Emancipatory politics, the environmental state and the glass ceiling to socio-ecological transformation. *Environmental Politics* 29(1) 38–57.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1681867>
- Borowiak, C., Safri, M., Healy, S. & Pavlovskaya, M. (2018) Navigating the Fault Lines: Race and Class in Philadelphia's Solidarity Economy. *Antipode* 50 577–603. <https://doi.org/10.1111/anti.12368>
- Carlson, L. A. & Bitsch, V. (2019) Applicability of transaction cost economics to understanding organizational structures in solidarity-based food systems in Germany. *Sustainability* 11 1095. <https://doi.org/10.3390/su11041095>
- Carley, S. & Konisky, D.M. (2020) The justice and equity implications of the clean energy transition. *Nature Energy* 5 569–577. <https://doi.org/10.1038/s41560-020-0641-6>
- Celermajer, D., Schlosberg, D., Rickards, L., Stewart-Harawira, M., Thaler, M., Tschakert, P., Verlie, B. & Winter, C. (2021) Multispecies justice: theories, challenges, and a research agenda for environmental politics. *Environmental Politics* 30 119–140. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1827608>
- Cha, J. M. J. 2020. A just transition for whom? Politics, contestation, and social identity in the disruption of coal in the Powder River Basin. *Energy Research and Social Science* 69 101657. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101657>
- Chapin, F.S., Carpenter, S.R., Kofinas, G.P., Folke, C., Abel, N., Clark, W.C., Olsson, P., Smith, D.M.S., Walker, B., Young, O.R., Berkes, F., Biggs, R., Grove, J.M., Naylor, R.L., Pinkerton, E., Steffen, W. & Swanson, F.J. (2010) Ecosystem stewardship: sustainability strategies for a rapidly changing planet. *Trends in Ecology & Evolution* 25 241–249.
<https://doi.org/10.1016/j.tree.2009.10.008>
- Ciplet, D. & Harrison, J.L. (2020) Transition tensions: mapping conflicts in movements for a just and sustainable transition. *Environmental Politics* 29 435–456. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1595883>
- Duit, A., Feindt, P. & Meadowcroft, J. (2016) Greening Leviathan: the rise of the environmental state? *Environmental Politics* 25 1–23.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1085218>

- Eckersley, R. (2021) Greening states and societies: from transitions to great transformations. *Environmental Politics* 30 245–265.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1810890>
- Eckersley, R. (2016) Responsibility for climate change as a structural injustice. In: *verket Gabrielson T. ym. (red.) The Oxford handbook of environmental political theory* 346–361. Oxford University Press, Oxford.
- Eerd, M.C.J.V., Wiering, M.A. & Dieperink, C. (2017) Solidarity in transboundary flood risk management: A view from the Dutch North Rhine–Westphalian catchment area. *Climate Policy* 17 261–279.
<https://doi.org/10.1080/14693062.2015.1075376>
- Folke, C., Jansson, Å., Rockström, J., Olsson, P., Carpenter, S.R., Chapin, F.S., Crépin, A.-S., Daily, G., Danell, K., Ebbesson, J., Elmqvist, T., Galaz, V., Moberg, F., Nilsson, M., Österblom, H., Ostrom, E., Persson, Å., Peterson, G., Polasky, S., Steffen, W., Walker, B. & Westley, F. (2011) Reconnecting to the Biosphere. *AMBIO* 40 719. <https://doi.org/10.1007/s13280-011-0184-y>
- Fritz, M. & Koch, M. (2016) Economic development and prosperity patterns around the world: Structural challenges for a global steady-state. *Global Environmental Change* 38 41–48.
- Gough, I. (2016) Welfare states and environmental states: a comparative analysis. *Environmental Politics* 25 24–47.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074382>
- Green, F. & Gambhir, A. (2020). Transitional assistance policies for just, equitable and smooth low-carbon transitions: who, what and how? *Climate Policy* 20 902–921. <https://doi.org/10.1080/14693062.2019.1657379>
- Hausknost, D. (2020) The environmental state and the glass ceiling of transformation. *Environmental Politics* 29 17–37.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1680062>
- Hirvilammi, T. (2020) The virtuous circle of sustainable welfare as a transformative policy idea. *Sustainability* 12 391. <https://doi.org/10.3390/su12010391>
- Huttunen, S. (2015) Farming practices and experienced policy coherence in agri-environmental policies: case land clearing in Finland. *Journal of Environmental Policy & Planning* 17 573–592.
<https://dx.doi.org/10.1080/1523908X.2014.1003348>
- ILO (2015) Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all. International Labour Organisation, Geneva. <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_432859.pdf>.
- ITUC (2017) Just transition – where are we now and what’s next? A guide to national policies and international climate governance. International Trade Union Confederation Climate Justice Frontline Briefing 2016. <<https://www.ituc-csi.org/just-transition-where-are-we-now>>
- Jennings, B. (2015) Ecological Solidarity. *Minding Nature* 8(1). <<https://www.humansandnature.org/ecological-solidarity>>.

- Jennings, B. (2018) Solidarity and care as relational practices. *Bioethics* 32 553–561. <https://doi.org/10.1111/bioe.12510>
- Julkunen, R. (2017) Muuttuvat hyvinvointivaltiot. Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina. *SoPhi* 137. Jyväskylän yliopisto.
- Keessen, A., Vink, M., Wiering, M., Boezeman, D., Ernst, W., Mees, H., Van Broekhoven, S. & Van Eerd, M. (2016) Solidarity in water management. *Ecology and Society* 21. <https://doi.org/10.5751/ES-08874-210435>
- Kivimaa, P., Huttunen, S., Lähteenmäki-Uutela, A., Heikkinen, M., Juhola, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Lund, P., Näkkäläjärvi, K. (2021) Kuinka oikeudenmukaisuus voidaan huomioida ilmastopolitiikassa? Keskustelunavaus. Suomen ilmastopaneelin julkaisu 2/2021. <<https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2021/06/ilmastopaneelin-julkaisu-2-2021-kuinka-oikeudenmukaisuus-voidaan-huomioida-ilmastopolitiikassa.pdf>>.
- Koch, M. & Mont, O. (2016) Sustainability and the political economy of welfare. New York, Routledge.
- Koneyrittäjät (2021) Turvealan oikeudenmukaisesta siirtymästä: Siirtymä pois turpeesta on tosiasia – oikeudenmukaisuudesta ei ole näyttöä. 27.8.2021. <<https://www.koneyrittajat.fi/pages/etusivu/medialle/tiedotteet/tiedotteet2021/20210827.php>>. 13.10.2021.
- Köhler, J., Geels, F.W., Kern, F., Markard, J., Onsongo, E., Wieczorek, A., Alkemade, F., Avelino, F., Bergek, A., Boons, F., Fünfschilling, L., Hess, D., Holtz, G., Hyysalo, S., Jenkins, K., Kivimaa, P., Martiskainen, M., McMeekin, A., Mühlemeier, M.S., Nykvist, B., Pel, B., Raven, R., Rohrer, H., Sandén, B., Schot, J., Sovacool, B., Turnheim, B., Welch, D. & Wells, P. (2019) An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 31 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Laitinen, A. & Pessi, A. B. (2011) Moniongelmainen solidaarisuus. I verkot Laitinen, A., Pessi, A. B. (red.) 2011. Solidaarisuus 7–29. Gaudeamus, Helsinki.
- Lehtonen, T.-K. & Liukko, J. (2011) The forms and limits of insurance solidarity. *Journal of Business Ethics* 103 33–44. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1221-x>
- Mathevet, R., Thompson, J. D., Folke, C. & Chaplin, F. S. III (2016) Protected areas and their surrounding territory: socioecological systems in the context of ecological solidarity. *Ecological Applications* 26 5–16. <https://doi.org/10.1890/14-0421>
- Mathevet, R., Bousquet, F., Larrère, C. & Larrère, R. (2018a) Environmental stewardship and ecological solidarity: Rethinking social-ecological interdependency and responsibility. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 31 605–623. <http://dx.doi.org/10.1007/s10806-018-9749-0>
- Mathevet, R., Bousquet, F. & Raymond, C. M. (2018b). The stewardship concept in sustainability science and conservation biology. *Biological Conservation* 217 363–370.

- Matthies, A.-L., Peeters, J., Hirvilammi, T. & Stamm, I. (2020) Ecosocial innovations enabling social work to promote new forms of sustainable economy. *International Journal of Social Welfare* 29 378–389.
<https://doi.org/10.1111/ijsw.12423>
- Meadowcroft, J. (2012) Greening the state? I verket Steinberg, P. F. & VanDeveer, S. D. (red.). *Comparative environmental politics. Theory, practice, and prospects.* 67–87 MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Michelot A. & Aseeva, A. (2017) From Ecosystem services to ecological solidarity. I verket Westra, L., Gray, J. & Gottwald, F.-T. (red.) *The Role of Integrity in the Governance of the Commons. Governance, Ecology, Law, Ethics* 37–50. Springer.
- Pichler, M., Brand, U. & Görg, C. (2020) The double materiality of democracy in capitalist societies: challenges for social-ecological transformations. *Environmental Politics* 29 193–213.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1547260>
- Pichler, M., Schaffartzik, A., Haberl, H. & Görg, C. (2017). Drivers of society-nature relations in the Anthropocene and their implications for sustainability transformations. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 26 32–36.
<https://doi:10.1016/j.cosust.2017.01.017>
- Schlosberg, D. (2013) Theorising environmental justice: the expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics* 22 37–55.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2013.755387>
- Scholz, S. J. (2008) *Political Solidarity.* Pennsylvania State University Press. University Park, Pennsylvania.
- Seyfang, G. & Haxeltine, A. (2012) Growing grassroots Innovations: Exploring the role of community-based initiatives in governing sustainable energy transitions. *Environment and Planning C: Politics and Space* 30 381–400.
<https://doi.org/10.1068/c10222>
- Sikor, T., Martin, A., Fisher J. & He, J. (2014). Toward an Empirical Analysis of Justice in Ecosystem Governance. *Conservation Letters* 7 524–532.
<https://doi.org/10.1111/conl.12142>
- Singh, N. M. (2019). Environmental justice, degrowth and post-capitalist futures. *Ecological Economics* 163 138–142.
<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.05.014>
- Stavis, D. & Felli, R. (2020) Planetary just transition? How inclusive and how just? *Earth System Governance* 6 100065. <https://doi.org/10.1016/j.esg.2020.100065>
- Stirling, A. (2015) Emancipating transformations: from controlling the ‘transition’ to culturing plural radical progress. I verket Scoones, I., Leach, M. & Newell, P. (red.) *The politics of green transformations* 54–67 Routledge, London.
- Temper, L., Walter, M., Rodriguez, I., Kothari, A., Turhan, E. (2018). A perspective on radical transformations to sustainability: resistances, movements and alternatives. *Sustainability Science* 13 747–764. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0543-8>

- ter Meulen, R. (2018) Solidarity. I verket Dominick A. Dellasala, Michael I. Goldstein (red.) *Encyclopedia of the Anthropocene* 111–117 Elsevier.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809665-9.10452-5>
- Thompson, J., Mathevet, R., Delanoë, O., Cheylan, M. & Bonnin, M. (2011) Ecological solidarity as a conceptual tool for rethinking ecological and social interdependence in conservation policy for protected areas and their surrounding landscape. *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences* 334 412–419. <http://dx.doi.org/10.1016/j.crv.2011.02.001>
- Valtioneuvosto (2021) Puoliväliriihen toimenpiteet vastaavat turvealan murrokseen. Tiedote 29.4.2021. <<https://valtioneuvosto.fi/-/1410877/puolivaliriihen-toimenpiteet-vastaavat-turvealan-murrokseen>>. 13.10.2021.
- Velicu, I. (2020) Prospective Environmental Injustice: Insights from Anti-mining Struggles in Romania and Bulgaria. *Environmental Politics* 29 (3) 414–434.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1611178>
- Velicu, I., Barca, S. (2020) The just transition and its work of inequality. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 16 263–273.
<https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1814585>
- von Kotze, S. (2020) Ecological solidarity and popular education. *Sisyphus* 8 (3).
<https://doi.org/10.25749/sis.19952>
- Wood, N. Roelich, K. (2020) Substantiating Energy Justice: Creating a Space to Understand Energy Dilemmas. *Sustainability* 12 1917.
<https://doi.org/10.3390/su12051917>
- Wallimann I. (2014) Social and solidarity economy for sustainable development: its premises – and the Social Economy Basel example of practice. *International Review of Sociology* 24 (1) 48–58.
<https://doi.org/10.1080/03906701.2014.894345>